

ИЗДАНИЕ НА ИЛИНДЕНСКАТА
ОРГАНИЗАЦИЯ

НАР. И УЧЕБ. БИБЛИОТЕКА
"КЛИМЕНТ ИЛИНДЕНСКИ"
СКОПЈЕ

Съдържание:

1. Македония. 1. Име. — отъ Хр. Шалдевъ.
2. Св Климентъ (по случай празника на Държавния университетъ) — отъ Минко Геновъ.
3. Свѣтлиятъ образъ на Даме — отъ П. Скопаковъ.
4. Спомени отъ Илинденското въстание — отъ А. Дамяновъ.
5. Градъ Крушово и борбитѣ му за свобода — отъ Никола Кировъ-Майски.

2. А. Р.
ОТНОВИТЕЛНА БИБЛИОТЕКА
„СВ. СЕ. КЛИМЕНТ ИЛИНДЕНСКИ“
СОФИЯ

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЗИДЕНИЕ

Редакторъ: ХРИСТО ШАЛДЕВЪ

PC III 8 / 1934 / 1935

Редакция и администрация: ул. „Солунъ“, № 54, телеф. 19-32

Годишенъ абонаментъ за Царството — 120 лв., за Европа — 200 лв., за Америка — 2 долара. Отдѣленъ брой 15 лв.

Списанието е одобрено отъ Министерството на Народн. Просвѣщение съ окржно № 40,358 отъ 28 XI 1933 г. и отъ Дирекцията на Обиовата

Македония — 1. Име

154/010

Между многото географски области, съ каквито е богатъ Балканския полуостровъ, е и областта *Македония*. Тя заема централната

на единъ отъ най-старитѣ главатара на македонцитѣ — *Македонъ*, а други — отъ самото име на индоевропейския народъ — *македонци*.

Изгледъ отъ Мариовскитѣ планини.

и висока часть на полуострова и се простира на югъ до брѣговетѣ на Бѣлото море, Камбунскитѣ планини и Олимпъ. Името ѝ е отбѣлзано въ *историята* съ образуването и разширението на македонското царство, а сжщо и въ посланията на ап. Павелъ — въ *Евангелието*.

Отъ какво произлиза името Македония, положително не се знае. Едни, напримѣръ Страбонъ, допускатъ, че то произлиза отъ името

Въ всѣки случай името Македония датира съ образуването на македонското царство и сжществува и следъ изчезването на македонската държава и на македонския народъ следъ настаняването тукъ на римското господство и заселването на славянитѣ въ свръзка съ споменитѣ за старото македонско царство, въ свръзка съ политическата и черковна власть, къмъ която спадала тая областъ и въ свръзка съ появата на македонския въпросъ, като чатъ

отъ голѣмия и сложенъ източень въпросъ. Но презъ историческото минало, поради промѣнчивата политическа сждба, тая областъ или части отъ нея носила и други имена. Така, когато въ първата половина на VII в. станало голѣмото преселение на славянитѣ на югъ отъ Дунава, въ Македония се заселили толкова много славяни, че гръцки и др. хроници отъ VII до X в. я наричатъ *Славиния*. А ако вземемъ предвидъ Манасиевата хроника и грамотата на Константина Асена отъ 1277 г., тя се казва още „Долна Мизия“, „Долна земя“. При царуването на Самуила, когато гр. Охридъ станалъ политически и духовенъ центъръ на Самуиловата държава, Македония била наименована *България*. Сжщото име Македония носи и при царуването на византийския императоръ Василий II Българоубиеца и неговитѣ наследници, които отъ сегашна Македония образували темата „България“, което показва, че византийскитѣ владетели не сж я дѣлили отъ останалитѣ части на българската земя. Когато при сръбския кралъ Душанъ по-голѣмата частъ отъ Македония мина подъ сръбско владичество, тази частъ отъ Македония сръбитѣ почнали да наричатъ *сръбска земя*. Турцитѣ, особено следъ Берлинския конгресъ, сж избѣгвали официално да споменаватъ името Македония и заедно съ другитѣ земи отъ полуострова, я именуватъ съ общото име *Румелия* или *румелийски вилаети*. Отъ последната четвъртъ на 19 в. и началото на 20 в. името Македония при научнитѣ издирвания се срѣща въ съчиненията на видни географи, историци и слависти; срѣща се то и въ документитѣ и преписката на дипломатическитѣ

представители на европейскитѣ сили въ Турция, когато е ставало дума за положението и сждбата на населението въ тая областъ и въ свръзка съ дейността на Вътрешната македонска революционна организация. Когато презъ балканската война по-голѣмата частъ отъ Македония бѣ окупирана отъ сръбски и гръцка войски, а следъ мождусъюзническата война тая частъ бѣ подѣлена между сърби и гърци, първитѣ изхвърлиха името Македония и отъ тогава я наричатъ *Южна Сърбия*, макаръ тая частъ отъ Македония по-рано видни сръбски учени, като Ст. Новаковичъ и др. да сж я именували *Северна Македония* или *Бугарска*. Въпрѣки това за ученитѣ и географитѣ новонаименовата „Южна Сърбия“ сега минава като частъ отъ Македония и влиза въ географскитѣ ѝ граници.

Българитѣ изобщо държатъ за името Македония, защото знаятъ, че тая областъ заедно съ Мизия, Тракия и Добруджа е населена предимно съ българи и е частъ отъ общото отечество на българитѣ — България. А македонскитѣ българи държатъ за това име още и затова, защото върху името ѝ при нейнитѣ географски граници почива политическото имъ вѣруу за обособяването ѝ въ самостоятелна политическа единица, като единствено и най-правилно условие за умиротворяването на Балканитѣ и сближението на балканскитѣ народи. Но какво представлява и колкова е тая областъ, населението на която претендира за политическо обособяване и възможно и осществимо ли е било нѣкога, пъкъ и сега това негово искане? Това ще видимъ въ идни статии.

Хр. Шалевъ

Св. Климентъ

(По случай празника на Държавния Университетъ)

Въ зората на българската образованостъ името на *св. Климента Охридски* грѣе съ недостижимъ блѣсъкъ. Той е най-видната личностъ отъ епохата на Бориса и Симеона, плодовитъ писателъ и проповѣдникъ, даровитъ организаторъ, педагогъ и стопановедъ.

Неговиятъ споменъ и следъ 1000 години е живъ по цѣла Македония. Съ неговото име сж свързани най-хубавитѣ предания на македонскитѣ българи. Разсадникътъ на българската висша наука, Софийския университетъ, крепне подъ негова закрила. Всѣка година професори и студенти призоваватъ неговата сѣнка да бди и напѣтва усилията имъ за културния издигъ на цѣлокупното българско племе. Много национално-културни организации се красятъ съ неговото име, а българската църква го поставя на първо мѣсто въ лика на националнитѣ светци.

Св. Климентъ е български славянинъ отъ македонски край. Още отъ юношески години трѣг-

налъ съ Методия, който, както е знайно, преди да стане монахъ въ манастира на малоазийския Олимпъ, управлявалъ едно славянско княжество въ югозападна Македония (къмъ Епиръ и Тесалия). И когато двамата солунски братя идватъ въ Моравия да я просвѣтятъ съ славянско четмо и писмо, македонскиятъ момъкъ Климентъ е вече деенъ участникъ въ тѣхната културно-просвѣтна мисия. И такъвъ остава той до смъртъта на св. Методия (6 априлъ 885 г.). Тукъ, въ Моравия, Климентъ придобива книжовенъ опитъ и си изработва литературенъ стилъ

Следъ смъртъта на Методия, нѣмско-католическото духовенство повдига гонитба срещу цѣлото Кирило-Методиевско дѣло — единъ важенъ епизодъ отъ първитѣ борби между нѣмци и славяни съ голѣми последици за развитието на българската книжнина.

Ученицитѣ на св. Методия, родни славяни, трѣбваше да се спасяватъ съ бѣгство въ разни страни. Българинътъ Климентъ заедно съ Наума, Сава и

Ангелария преминаха Дунава и презъ Българь Ангелария стигнаха при Бориса въ Преславъ. Българската културна нива намъри своитъ първи работници.

Било по настояване на Бориса, било отъ влѣчение къмъ родния си край, Климентъ не остава дълго

Изгледъ отъ гр. Охридъ

време въ Преславъ, а заминава въ областъта Кутмичевица като учителъ на мѣстното славянобългарско население. Тукъ му предстои огромна работа: да национализира чрезъ българска просвѣта едно многобройно население, заплашено отъ погърчване поради откъснатостта му отъ столицата и поради търговскитъ му връзки съ голѣмитъ гръцки центрове: Драчъ и Солунъ. А това население заемаше цѣла сегашна Македония, особно нейната юго-западна частъ съ градоветъ Охридъ, Дѣволъ, Главиница, съ долината между Вардаръ, Шаръ-планина и рѣка Бистрица чакъ до брѣговетъ на Адриатическо море. Срѣдъ тая широка областъ Климентъ трѣбваше да разпространи християнството между непокрѣстенитъ още славяно-българи, а у покрѣстенитъ да заякчи новата вѣра чрезъ жива народна речъ.

Въ продължение на 7 години Климентъ подготви 3500 ученици, които разпрати по 300 въ всѣки окръгъ да обучаватъ деца и възрастни на българско четмо и писмо. Ако речемъ да се изразимъ за далечни събития съ езика на днешното време, трѣбва да кажемъ, че той уреди множество временни курсове и конференции, за да създаде широкъ кадъръ отъ пионери на българското училище, на националното църковно красноречие, да издигне църкви и манастири, за да привлече въ тѣхъ своитъ сънародници и да смекчи „коравитъ имъ сърдца и груби нрави“ — както пише неговиятъ жизнеописателъ.

Народната мѣлва възвеличаваше все повече Климента и стигна до Симеона. Просвѣтениятъ младъ царъ искаше лично да види великия учителъ и културенъ деецъ и да беседва съ него. И „когато Симеонъ го видѣ — пише биографътъ — той остана очарованъ отъ внушителната му осанка и отъ мъдрата му речъ“.

По Симеоново желание Климентъ биде ржкоположенъ за епископъ на Дремвица или Велика съ седалище Охридъ. Той е първиятъ епископъ на български езикъ. Неговитъ грижи за народната просвѣта сега се удвояватъ. Като вижда, че народътъ въ неговата епархия не разбира священото Писание, „той не дава сънь на очитъ си, нито дрѣмка на клепкитъ си. Да се грижи за народа — това бѣ неговата храна и наслада“ — пише биографътъ. „Клирътъ учеше на църковенъ редъ и на всичко,

що е нужно за богослужението. Той бѣше баща на сирацитъ и помощникъ на вдовицитъ. Вратата на неговия домъ бѣха отворени за всѣкого; и никой странникъ не бѣ ношувалъ вѣнъ отъ покрива му“.

Като вижда, че голѣмата частъ отъ духовнитъ водачи — свещеницитъ, знаятъ да четатъ механически по гръцкитъ църковни книги, безъ да ги разбиратъ, а на български нѣмало съставена дотогава ни една проповѣдь, предприемчивиятъ и практиченъ пастиръ се залавя да състави общодостъпни слова и поучения за всички по-важни празници. „Чрезъ тия слова — пише биографътъ — той хранѣше душицѣ и на най-проститъ българи; сѣкашъ съ млѣко поееше тия, които не бѣха въ състояние да приематъ по-твърда храна. Така той стана новъ Павелъ за новитъ коринтяни — българитъ“.

Грижитъ на Климента за превъзпитание и облагородяване на населението не се ограничаватъ само съ срѣдствата на духовната култура. Той се грижи и за по-рационалното стопанисване на земята съ целъ да се направи тя по-плодоносна. Като вижда, че по ония мѣста растатъ само бодли, глогини и диви дървета безъ плодъ, той нарежда да докарать отъ Гърция питомни дървета и да ги присадятъ въ Македония. А въ областъта на тая стопанска просвѣта той лично участвува, работи заедно съ другитъ, дава живъ примѣръ за работа. Нищо не може да избѣгне отъ окоето на тоя теоретикъ и практикъ народенъ водачъ-просвѣтителъ.

Създателъ на Охридската славяно-българска школа. Климентъ има ясното съзнание, че новата религия, която сънародникитъ му приеха отъ Византия, може да стане дейна творческа сила само чрезъ българско училище, българска църква и българска писменостъ. И затова стремежитъ му сж насочени не само да преобрази нравствено народа, но и да съдействува за образуване на славяно-българска народностъ, да насажда национално съзнание у славянобългаритъ.

И той работи съ необикновено усилие за единството на българската книжнина, като, между другото, измѣства изъ Македония глаголицата, съ която си служилъ въ Моравия, и дава преднина на кирилицата, която знаелъ отъ Преславъ.

Изгледъ отъ гр. Охридъ

Съ тоя важенъ актъ свети Климентъ затвърдява единството на националната култура въ етническитъ предѣли на България. Основаната отъ него народна школа въ Охридъ става центъръ на бъл-

гарската книжнина въ Македония и крепостъ на нашата национална мисъл. Почина Св. Климентъ въ 916 г.

Книжовнитѣ трудове на св. Климента намѣриха широко разпространение не само по цѣло Българско, но и въ Сърбия и Русия. Тѣ сж първия нашъ културно-националенъ капиталъ, отъ който черпѣха всички южни и източни славяни.

Колко високо се е издигалъ свети Климентъ въ очитѣ на своитѣ съвременници, свидетелствуватъ, между другото, двамата гръцки писатели отъ оная

кедония. Това личи най-добре отъ цвѣтущото състояние на нашата книжнина въ западнитѣ и юго-западни владения на Симеона, и особно презъ царуването на Петра и Самуила.

Какви яки корени бѣ пуснала българската образованостъ въ Македония чрезъ трудоветѣ на св. Климента и неговитѣ ученици, личи най-вече отъ факта, че следъ царъ Симеона, когато дейността на Преславската школа отслабна, юго-западнитѣ покрайнини на България отбелязватъ живъ интересъ

Прилепски майсторски еснафъ на поклонение въ Тръскавецкия манастиръ.

епоха: охридскитѣ архиепископи Теофилактъ (XII вѣкъ) и Хоматиянъ (XIII вѣкъ), автори на дветѣ известни биографии на Климента.

Хоматиянъ, като характеризира културното дѣло на Климента, между другото казва: „Тоя великъ нашъ отецъ и български свѣтилникъ води рода си отъ европейскитѣ мизи, които повечето хора признаватъ за българи... Той пръвъ прояви ревностъ да изучи Св. Писание, преведено отъ Кирила, отлично труженичество, на мѣстно българско наречие... Той облагороди буйнитѣ нрави и съ залѣганията си успѣ да превърне тоя суровъ варварски народъ въ народъ святъ“.

Климентъ отведе многобройни ученици, които проявиха широка просвѣтна дейностъ изъ цѣла Ма-

къмъ въпроситѣ на книжнината. Тукъ изникна и се развири богомилството, срещу което се яви оживена полемична литература. Разцвѣтяването на българската книжнина въ Охридъ презъ царуването на Самуила е единъ безспоренъ фактъ, за който свидетелствуватъ многобройни ръкописи, изработени въ Македония презъ XI—XIII в.

И тоя цвѣтежъ подъ закрилата на независимата българска Охридска архиепископия продължава и следъ падането на Западна България подъ византийцитѣ. А това показва, че Охридската славяно-българска школа е имала много ученици, които продължиха дѣлото на своя великъ учителъ и въ други центрове, гдето е имало благоприятни условия.

Минко Геновъ.

Свѣтлиятъ образъ на Даме

Двадесетъ и осемъ години изтекоха отъ какъ изгубихме Даме, обаче, при все това, неговата фигура се открива все по-мощна въ въображението ни, въ мисълта ни. Личността на Даме продължава да расте съ годинитѣ, които отминаватъ, и, вмѣсто да го отдалечаватъ, тѣ го довеждатъ по-близо до насъ. Защото подобно на Гоце и Тодора, той бѣ не само апостолъ, организаторъ и политикъ, той бѣ и войникъ. Даме загина като герой при снѣжна декемврийска виелица въ неравенъ бой съ тиранитѣ на Македония.

Дѣлото на старитѣ български революционери, освобождаването на цѣлокупната българска родина чрезъ революция бѣше осуетено, ако не случайно, поне твърде неочаквано. Безспорно, апостолитѣ за българската свобода вѣрваха, че петѣковниятъ робъ ще види боева сполука и имаха предъ видъ сигуренъ политически успѣхъ. Обаче, политическиятъ обстоятелства тѣй се сложиха, че дадоха съвсемъ неочакванъ резултатъ на работитѣ. Русия, възползувана отъ смугветѣ въ европейскитѣ турски области презъ 1877 год., обяви освободителната война, която свърши съ сключването на С. Стефанския договоръ, по силата на който българскитѣ земи влизаха въ политическиятъ граници на С. Стефанска България. Берлинскитъ конгресъ, обаче, разпокъса България и общобългарския въпросъ се раздоби на редъ помалки въпроси — добружански, тракийски и македонски.

Македония, онеправдана отъ европейската дипломация, протестира твърде смѣло и обяви Джумайското, Малешевското и Разложкото въстания, а по-късно Прилепското и Охридското. Но тия въстания не можаха да сломятъ волята на Европа. Мрътвородениятъ 23 членъ отъ Берлинския договоръ хвърли прахъ въ очитѣ на цѣлъ свѣтъ. Най-после македонскитѣ българи прекланятъ глава съ вѣра, че Русия не ще остави дѣлото си наполовина и че свободна България при благоприятенъ случай все ще успѣе да направи нѣщо. И населението въ Македония мирно помѣква стария хомотъ.

Тѣй минаватъ редъ години — десетъ и повече, въ мжчителни очаквания. Официална България се лута по неяснитѣ пътеки на дипломатията — и често пѣти несъзнателно вади очи, намѣсто да изпише вежди. Църквата и училището, при крайно влошеното икономическо и политическо положение въ Македония, продължаватъ своята мирна дейность и новата и млада интелигенция, лишена отъ какво-годе

поле за културно приложение на силитѣ си, не може да остане спокойна. Трѣбваше да се поеме знамето на старитѣ български революционери. И отъ 1893 г. се започва трѣскава бунтовна борба, която създаде въ цѣла Македония една могъща революционна организация. Решителната борба, която се почна, направи отъ робската страна едно необозримо гробище на светци. Хиляди образи на загинали въ цвѣтуща младостъ ратници грѣятъ съ непомрачимъ блѣсъкъ на едно

безпримѣрно събеотрицание, на едно беззаветно самопожертвуване. Между гѣхъ, обаче, винаги ще заема първо мѣсто свѣтлиятъ образъ на Даме, комуто най-добра биография единъ день ще бже — пространната история на македонското освободително движение отъ начало до край.

Дамянъ Груевъ, който заедно съ д-ръ Хр. Тарчевъ, Ив. х. Николовъ, П. п. Арсовъ, Анд. Димитровъ и Хр. Батанджиевъ презъ 1893 г. туриха основа на историческата вече вътрешна македонска революционна организация, е светецъ за Македония. Злокобната вестъ, която като погребално ехо се разнесе преди 28 години неочаквано надъ Македония тъкмо въ надвечерие то на коледнитѣ празници, покърти всички ни. Деньтъ 10 дек. (ст. ст.), въ който день загина Даме, бѣ день фаталенъ особено за революционната организация и за многострадалния македонски робъ. Цѣла Македония бѣ

Дамянъ Груевъ.

въ дълбокъ трауръ. Въ нея нѣмаше кжтъ, кждето да не пролѣха сълзи за Даме, чието име и въ дни на най-голъма безнадеждность вдѣхваше надежда и вѣра въ душата на роба. Той бѣ една отъ най-свѣтлитѣ рожби на революционната епоха, на която бѣ и най-типичния представителъ. Съ своята блага душа, съ своето нѣжно сърдце, той пленяваше всѣкого, който се сближава съ него. Когато говорѣше съ своя приятенъ гласъ въ недѣлнитѣ училища, въ събранията, когато агитираше освободителната идея, той не убеждаваше — той вливаше тихъ ентузиязмъ, вливаше борчески духъ въ всички сърдца, и отъ нерешителнитѣ, плашливитѣ и невѣрващи въ себе си роби, той създаваше съзнателни граждани, създаваше борци. Успѣхътъ на неговата агитация всѣкога бѣ изумителенъ. Другъ агитаторъ подобенъ нему Македония не е родила. Той имаше чудна способностъ да познава при първа среща, съ кого има работа и да опредѣля, кой за какво е годенъ.

Той бѣ най-свършения типъ организаторъ.

Въ Македония не остава мѣсто, дето той да не

е ходилъ; нѣма български диалектъ, на който той да не може да говори. Той познаваше отлично своята родина. Като единъ отъ основателитѣ на вътрешната революционна организация, той игра и първостепенна роля въ всички фази на нейното развитие; на него и другаритѣ му и на ония, които той подготви, се дължи историческото Илинденско възстание; по ония грамадни заслуги, които той принесе на освободителното дѣло, никой не може да се сравни съ него. — И въпрѣки всичко това неговата скромность бѣ безподобна. Съ нея той очудваше всички — и когато стоеше на чело на най-голѣмия и на най-добре организования революционенъ окръгъ, и когато бѣ шефъ на въстанишкия главенъ щабъ, и когато стана най-крупната и най-влиятелната лич-

любиви македонци, ръководи една група интелегентни младежи, заинтересовани съ политическото освобождение на родината. И въ тѣхнитѣ събрания Даме винаги е подчертавалъ, че за освобождението на Македония трѣбватъ борци, които да организиратъ и подготвятъ за борба самата маса въ страната. И той остана последователенъ на себе си. Скоро следъ това Груевъ заминава въ Солунъ като чиновникъ-коректоръ въ печатница на Самарджиевъ, а презъ 1894—95 г. става учителъ въ гр. Щипъ. Въ Щипъ Груевъ срѣдъ народа хвърли първото семе на революцията, онова семе, което съ невѣроятна бързина се присади въ цѣлата страна. Подиръ нѣколко месеци, и следъ предварително разбирателство съ Груева, въ Щипъ пристига и Гоце Дѣлчевъ.

Искритѣ на борбата още същата година достигатъ околнитѣ паланки и въ цѣло скопско подухва новъ революционенъ вѣтъръ. Всѣки день изпъкватъ нови борци, възпитаници на Даме и Гоце; пѣснитѣ на Ботева ставатъ любими пѣсни на младежъта и общата жажда за геройски и самоотвержени дѣла обхваща сърдцата на всички.

Въ 1896—97 год. ние виждаме Груева въ Солунъ като инспекторъ на българскитѣ училища и ръководител на внушително разширената революционна мрежа. Той снове постоянно изъ цѣлия вилаетъ, за да инспектира училищата, т. е. да наглежда спечеленитѣ работници и да печели нови за дѣлото. Отъ българската граница до вълнитѣ на Солунския заливъ се простира вече мрежата отъ сплотени сърдца, вдъхновени за

великъ подвигъ. Много ученици отъ горнитѣ класове въ гимназията дочуватъ нѣщо за „тайната“ и се мъчатъ да узнаятъ таинствения човѣкъ, който бѣ успѣлъ да сроди и омагьоса сърдцата. Ето какъ предава споменитѣ единъ бившъ тогава ученикъ въ Солунската гимназия за една среща съ Груева:

„Единъ день азъ, току що „покръстенъ“, бѣхъ заведенъ отъ двама по-стари и по-опитни шестокласници при таинствения човѣкъ. Обзетъ отъ непонятенъ трепетъ, азъ пристѣпихъ прага на стара гръцка къща и се озовахъ въ оскѣдно мобилирана стая, където обитаваше той. Никога не бѣхъ пристѣпвалъ съ такова благоговение прага на Божия храмъ въ раннитѣ детски години, когато въ сърдцето ми не бѣше още свило гнѣздо безвѣрието. Азъ видѣхъ човѣка, който въ въображението ми се рисуваше като нѣщо рѣзко различаващо се отъ обикновенитѣ хора; азъ видѣхъ човѣка, мисълта за срещата съ когото ме ласкаеше като идеалъ — пленителенъ и много обещаващъ. Азъ бѣхъ обаянъ отъ неговото слово — отривисто и кротко, откриващо страннитѣ прелести на единъ свѣтълъ, новъ за мене миръ. Неговитѣ малки, живи очи гледаха тѣй, сѣкашъ бѣха прочели това, което ставаше въ душата ми. А презъ цѣлото време не изчезна тънката иронична усмивка отъ устнитѣ му, която ме въздържаше отъ всѣкакво излияние. Азъ излѣзохъ

Чифлишка къща въ с. Бърдовци.

ность въ цѣлата организация — неговата скромность всѣкога бѣ поразителна. Мнозина отъ най-близкитѣ му другари считаха дори това негово качество за важенъ недостатъкъ.

Даме бѣ синъ на бедни родители. Роденъ е въ с. Смилево, битолско, историческо не само защото роди тоя великъ български синъ, но и по други важни събития въ революционното дѣло: въ него стана окръжния конгресъ презъ м. априлъ 1903 г., въ който се обсъди и реши да се обяви Илинденското възстание; въ него македонскитѣ въстаници дадоха на турския аскеръ едни отъ най-крѣвнитѣ сражения презъ въстанието. Смилево два пѣти вече биде подлагано на огънь и сѣчъ.

Първоначалното си образование Груевъ получи въ родното си село, а гимназиялното — въ Битоля и Солунъ. Като ученикъ винаги е билъ отличенъ по успѣхъ. Като другаръ — веселъ и остроуменъ събеседникъ. Пишещиятъ тия редове има отлични спомени изъ ученическия му животъ въ българския пансионъ въ Битоля. Забелѣзвайки неговитѣ способности, преподавателитѣ му го насърчаватъ да продължи образованието си. И ето защо, той завършвайки Солунската гимназия, отзовава се въ София и постѣпва въ висшето училище, за да следва по филология.

Още като студентъ той заедно съ други родо-

гордъ отъ тоя домъ, порасналъ, издигнатъ въ собственитъ си очи". (Хр. — С-въ).

Така пресъздадени, омагьосани и извадени изъ релситъ на обикновения животъ сж се чувствували всички, прости и учени, следъ първата си среща съ „училищния инспекторъ“. Умъ на спокоенъ и дълбокъ анализъ, прегърналъ съзнателно революцията и строго опредѣлилъ нейнитъ пжтища, Груевъ никога не се увличаше отъ самоизмами и не се подаваше на минутни ефекти! Благодарение на своя умъ, господаръ на всички му действия, и на непоколебимата си воля, той предотврати до Илинденъ много афери.

Къмъ края на 1897 год. Даме предприема кратка обиколка изъ Европа, за да се запознае съ взривното дѣло. Следъ връщането си той се настанява въ Битоля. Въ скоро време Битолския окръгъ се съживява; дѣлото се подема съ рѣдкъ антусиализъмъ и изникватъ комитети въ най-крайнитъ предѣли на страната, граничащи съ албанскитъ планини на западъ и границитъ на Гърция — турско-гръцки каази.

Като учителъ въ Битолската гимназия ние виждаме Груева въ отношения между учители и ученици не оная суха официалностъ, а задушевна дружба между настоящи и бждащи служители на революционната идея. Въ честитъ срещи, кждето официалното звание на учители и ученици минутно изчезваше, за да блесне сродността на чувствата и идеитъ въ най-трогателна и интимна дружба, Даме отъ най-обикновени теми и безобидни иронии незабелязано прехвърляше разговора на революционна тема. Много негови ученици отпосле до единъ бѣха ржководители, войводи, четници, затворници или заточеници подъ сжщия мраченъ затвърнишки покривъ, кждето и Груевъ бѣше въ затвора и съ свойствената му усмивка, която изразяваше и добродушие и подигравка, той съ видимо доволство констатираше, че ученицитъ отсрамиха учителя си.

Като преподавателъ, ако и да обичаше страстно и да владѣеше отлично предмета си Отечественна география, но учителската длъжностъ очевидно му тежеше. Често пжти, запхтянъ, едвамъ успѣваше да влѣзе на време въ класъ: всѣки урокъ въ училището бѣше изгубенъ часъ за дѣлото, защото Даме никога презъ деня не оставаше свободенъ. Случвало му се е често пжти за една нощъ да прочете повече отъ двадесетъ шифровани писма и да имъ отговори. И на другия денъ се явява пакъ все тѣй бодъръ и засмѣнъ предъ другари и ученици. Ако и да знаеше Груевъ, че предъ него не стояха ученици-критици на сухитъ знания на преподавателя си, той бѣше съвестенъ учителъ, при това не по-доленъ и отъ най-старателния.

Презъ лѣтото 1900 год. въ Битоля избухва първата крупна афера — Попъ Ставревата, която хвърли въ битолския затворъ маса работници съ Груевъ начело, разбира се. Деветъ месеци тая мрачна сграда, въ която стояха на исправление арнаутскитъ катили наредъ съ цвѣта на революционна Македония, деветъ месеци тя бѣ окръжно управление и училище на революционна дейностъ и организация. Тамъ въ затвора подъ непосредствено ржководство на Груева се крепѣше духътъ на слабитъ; тамъ се каляваха въ твърдостъ неопитнитъ; тамъ се посвещаваха въ дѣлото случайно изпадналитъ невинни жертви на продажното турско правосъдие; отъ затвора Груевъ се притичаше на помощъ на районитъ ржководители съ своитъ съвети; тамъ прие-

маше доклади; оттамъ разрешаваше най-трънливи въпроси, предотвращаваше катастрофи. Колко кротки и добродушни селяни, примирени съ робската си сждба и навлекли си неправдата на турския сждъ, излѣзоха отъ тоя затворъ, обърнатъ въ революционно училище, разпалени работници и веднага заляваха планинитъ. Какъ се ценеше Груевъ сждимъ още, че и самъ Гоце Дѣлчевъ въ края на 1900 год., ценейки високо неговия съветъ, неговата предвидливостъ, се изложи на най-голѣма опасностъ — пре-

Носия и типъ отъ източна Македония.

облеченъ го посети въ затвора, за да вземе мнението му по известни важни въпроси. Колко величествена е била тая среща на двамата македонски великани, изправени предъ решетката, единия затворенъ въ клетка, но воленъ и могъщъ по духъ, другиятъ свободенъ и безгриженъ, безгранично вѣрващъ въ слѣпотията на полицията и въ своя револверъ.

Въ затвора Даме не по-малко удивление извиква и съ своето влияние и морална сила надъ арестантитъ арнаути, тѣзи истински страшилища, предизвикатели на вѣчни скандали и кървави побоища изъ македонскитъ затвори. Магическиятъ прѣтъ, съ който той укроти тия звѣрове и направи да блѣска въ тѣхнитъ рицарски черти на преданостъ и кавалество — бѣ неговото тънко чувство на дълбокъ психологъ на проститъ души, неговото безподобно умение да слиза къмъ равнището на простия човѣкъ, да му говори на достъпенъ езикъ и да налучква най-чувствителнитъ струни, на които трѣбва да бие. Едни отъ тѣхъ той спечели съ своята услуж-

ливост и безискуствена дружба, други учеше на българско четмо, на трети тълкуваше духа и тънкостите на турските закони и ги учеше какво да отговарят предъ съда. И когато следъ цѣли 9 месеци Даме напускате битолския затворъ, за да тръгне на деветъ годишно заточение въ Подрумъ, арнаутските затворници изпратиха съ най-добри чувства и искрени пожелания своя приятел-комита, „биюкъ даскала“, както го наричаха.

Засегнатъ отъ амнистията въ 1903 год., Даме се връща отъ Подрумъ нѣколко дена преди солунските атентати. Подушилъ, че полицията е пакъ въ диритъ му, той за винаги се прощава съ легалния комитетъ и застава на чело на приготовленията за близкото възстание. Веднага следъ атентатитъ Гру-

си надежди, се нуждаеше повече отъ всѣки другъ пътъ отъ утѣха и ободрително слово, Даме не го напусна. И той изпитваше горчивината на общата несполука, и неговото село, и неговитъ домашни носѣха следитъ на общия погромъ. Това го издигна още повече предъ очитъ на народа и той можеше веднага да пристъпи къмъ възстановяване на разпокъсаната революционна мрежа и къмъ сплотяване на останалитъ сили.

Цѣла година продължава тази неуморна дейностъ: Груевъ трѣбваше да връща на правия пътъ отчаянитъ и заблуденитъ, да скита отъ районъ на районъ да обмисля мѣрките противъ новото страшно зло, което дойде да разлюти незарастналитъ още илинденски рани — противъ изникналитъ гръцки и сръбски чети, които възползувани отъ разстройството на организацията и подържани отъ турското правителство развилиха, като гарвани за лешъ, изъ разорената робска страна.

Едвамъ къмъ края на 1904 год., следъ едно сражение съ турци и сръбомански чети въ *Перъче*, въ което бѣ тежко раненъ, Даме се прехвърли въ България, за да се лѣкува. Кратковременното пребиваване на Груева въ София за жалостъ трѣбва да се отнесе къмъ най-горчивитъ епохи на неговия труженишки животъ. Тукъ той се почувствува чуждъ на ония идеали, които го вълнуваха презъ всичкото време до тогава. За него революцията не бѣше целъ на живота, а сръдство за извоюване политически права за македонския робъ. Мѣрката му при всѣко действие или решение бѣ, дали има действительно полза за

Прибиране хармана.

евъ се отправя въ Смилево, кждето председателствува конгреса за обявяването на възстанието. Презъ възстанието Даме участвува въ много сражения. Нему главно се дължи хумния характеръ на Илинденското възстание; благодарение на Даме, тържественото обещание, дадено въ меморандума на щаба до дипломатическитъ представители (че ще щадятъ турските села, чуждитъ поданици и мирното турско население) съ малки изключения се изпълни. Това, обаче, не попречи на турския аскеръ да опожари всичкитъ български села, и възстанали, и невъзстанали и да подложи на съчъ и безчестие невиннитъ български домочадия.

Следъ погрома, когато всички по-видни ржководители и войводи се прибраха въ България, Даме остава вътрѣ и, благодарение на неговия примѣръ, усмирената област не се изпразни съвсемъ отъ интелегентни водители. Каква воля и какво високо съзнание трѣбва да има човѣкъ, за да остане въ едно време на общъ мораленъ покрусъ и отчаяние между сжщото население, което разочаровано и ужасено търси виновницитъ на нещастieto си и всѣкога е готово да ги намѣри въ водителитъ си. Но населението не го осъди. Въ едно време, когато то опожарено, изклано, измамано въ най-хубавитъ

дѣлото и за роба. Тѣмко за туй той не се радваше на искрено съдействие отъ мнозина, за които славата бѣ по-горе отъ всичко. Отъ тукъ произлизаха известни разногласия, които още повече усилваха неговия принципъ: *да се мѣри всичко споредъ това, дали е то действительно полезно за народа или не.*

Угриженъ като никога, той въ 1905 год. замина за Македония, като председателъ на Скопския окръженъ комитетъ. Къмъ края на сжщата година се завръща обратно въ София. Общиятъ конгресъ по това време го избира за нелегаленъ членъ въ централния комитетъ. Повторното му идване въ София още повече разколебава неговия несъкрушимъ оптимизъмъ, но не и неговата преданостъ къмъ освободителното дѣло. И въ края на м. августъ 1906 год. той за последенъ пътъ заминава за Македония, за да не се върне вече никога въ България.

Настоящитъ редове имаха за целъ да изобразятъ въ най-бегли черти светлия образъ на Даме и не бѣ възможно да не се изтъкнатъ всички по-важни моменти отъ историята на освободителното дѣло до неговата смъртъ. Не е ли това най-явно доказателство, че при с. Русиново загина човѣкъ, който въплъщаваше въ себе си историята на революционната организация. Има ли другъ, който да е пре-

живѣлъ всичко онова, което тоя истински рѣдѣкъ мжченикъ е преживѣлъ: намиращъ се подъ вѣчно подозрение отъ страна на властитѣ, изложенъ на постоянни разпити и обиски, преследванъ, държанъ подъ строгъ полицейски надзоръ, интерниранъ въ родното село, чието изгаряне и опустошаване бѣ му съдено да преживѣе два пѣти; затварянъ, осъденъ, изпратенъ на заточение въ Подрумъ, дето прекара повече отъ две години; следъ това изложенъ на всички незгоди на четнишкия животъ, изложенъ на ония тежки морални изпитни следъ възстанието, който единствениятъ отъ най-виднитѣ рѣководители на възстанието не дойде въ България, а остана между съсипаното и отчаяно население да страда заедно съ него, да отрича сълзитѣ му, да го подкрепя и му вдѣхва нови надежди и нова вѣра въ неравната борба? Само човѣкъ съ такава вѣра въ освободителното дѣло, съ такава дълбоко чувство на дългъ, съ такава беззавѣтна любовъ къмъ страдащия народъ — само човѣкъ съ такава велика душа можеше да понесе, да изтърпи всичко онова, което той въ единъ периодъ отъ толкова години е преживѣлъ. И следъ туй ако се запита, кой е Даме, какви сж неговитѣ заслуги за революционното дѣло и какво представляваше той като индивидуална личностъ — това сж въпроси, на които въ всѣка стѣпка ще има да се натѣква бждещиятъ историкъ на македонското освободително движение. Единъ животъ — верига отъ мжки и свръчовѣшки усилия, единъ животъ — кръстъ, една натура беззавѣтно предадена и идеално честна, една воля — по-твърда отъ гранитъ и служаща на единъ свѣтълъ умъ — това е свѣтлия образъ на Диме.

Бждащиятъ историкъ ще трѣбва дълго време да се рови, за да събира маса данни отъ дейността на Даме, за да предаде на потомството всецѣло великия му мораленъ и свѣтълъ образъ. Единъ епизодъ изъ неговия животъ свидетелствува красноречиво за моралната сила на тоя борецъ: при едно негово пребиваване въ София следъ първата си обиколка въ Македония, Даме пожелава да се срещне съ покойния д-ръ Стоиловъ, тогава министъръ-председателъ. К. Стоиловъ го приема въ кѣщи. Когато Даме влизалъ въ двора, Стоиловъ го съглежда отъ прозореца и казва на окръжаващитѣ го въ стаята — „едно хлапе дохожда при мене“.

Какво сж приказвали въ отдѣлна стая, не знаемъ. Но следъ половинъ часъ разговоръ, Стоиловъ се сбогува съ Груева и, влизайки при другаритѣ си, извиква: „единъ великъ човѣкъ излѣзе отъ кѣщи“. И действително, покойниятъ държавникъ не остана излѣганъ. Последующата дейность на Груева оправда неговитѣ думи. Дамянъ Груевъ се оказа великъ човѣкъ.

Ето защо, неговата преждевременна смъртъ бѣ непоносима загуба за организацията. Даме бѣ незаменимъ, но той създаде цѣло поколѣние отъ свои възпитаници, които, макаръ че въ много отношения не ще могатъ никога да стигнатъ своя великъ учи-

Селска носия изъ Петричко.

тель, сж самоотвержени като него и като него го тови сж да умратъ за свободата на своята родна страна. Даме вѣрваше въ своя народъ и го обожаваше. Само за него той живѣ, за него той работи денонощно безъ почивка и отдохъ, за него страда, за него всичко жертвува и за него умрѣ.

И ако презъ трагичната нощъ, когато Даме въздѣхна съ душмански куршумъ въ гърдитѣ, прострѣнъ въ окървавения снѣгъ, би могълъ за мигъ да сдържи своята гаснеюща мисль, то сигурно тя би го е приспала въ вѣчността съ едничкото утешение, че духътъ му ще живѣе въ борбата и мисльта му ще рѣководи освободителното движение.

П. Скопакъ

Спомени отъ Илинденското възстание

Изгарянето на с. Бѣл. Блаца

Това бѣше на 19 августъ 1903 год. Изморени отъ преднитѣ стѣлкновения съ аскера, възстаницитѣ отъ четата на Иванъ Поповъ почиваха подъ самия върхъ на пл. Вичъ, при мѣстността „Порта“. Една частъ отъ тѣхъ, тѣзи отъ изгоренитѣ села — бѣха въ отпуска и този день почнаха да се връщатъ.

На смръкване, за голѣмо наше очудване, гр. Костуръ, който нощно време тѣнеше въ мракъ още отъ обявяването на възстанието, се покри съ много свѣтлинки. Свѣтеше по кѣшитѣ, а свѣтеше и по околнитѣ височини, кждето бѣха войнишкитѣ биваци. Разбрахме, че това е донамна и че се празну-

ва възшествието на нашия „милъ“ господарь *Абдулъ Хамидъ Ханъ II*. Това освѣтление подеждуваше върху ни нѣкакви неприятно, понеже показваше, че агитѣ не ни се боятъ, но никому не минаваше на умъ, че *падишаха*, именно сега, може да се разчувствува за своитѣ немирни чедра, който, следъ като си излѣ милостъта върху тѣхъ, да ги ошастливи, като ги помилва.

Войводата иронически каза: увѣренъ съмъ, че утре или други день, ще почувствуваме благата воля на „преблагия“ *падишахъ*.

На 20 августъ всѣкжде бѣше тихо. Не се виж-

даха ни пажарища, нито пък се слушаше нѣкаква стрелба отъ нѣкъде.

Вечерта слезнахъ въ с. Българско Блаца, което още не бѣше опитало царската милостъ. Нѣкои отъ жителитѣ му, които отъ десетина дена бѣха се настанили на бивакъ низъ околнитѣ лесове, взели по нѣщо отъ кѣщи, връщаха се обратно въ скривалищата, а други по предчувствие останаха да ношуватъ по домоветѣ си за последенъ пътъ. Тукъ заварихъ войводата Кузо Блацки съ нѣколко души възстаници. Не предполагайки нищо лошо, за другия день, останахме да ношуваме въ селото, но вънъ отъ кѣщитѣ.

Презъ нощта, тукъ пристигна частъ отъ горското началство — Манолъ Розовъ, придруженъ отъ

нето на селото и се отправихме за мѣстността „Вѣтрила“, отъ кждето незабелѣзано, можеше да се наблюдава това, което щеше да става.

Войската на вериги напредваше къмъ селото. Когато първата верига стигна до Пишмировитѣ кошари, чуха се нѣколко изстрели. Убиха овчаря Досето Пишмировъ, следъ като му отнѣха овцетѣ.

Скоро следъ това, войскитѣ почнаха да се групиратъ около югозападната страна на селото. Тѣ дълго стояха тукъ, безъ да се проявятъ съ нѣщо. Когато цѣлия отрядъ се прибра до селото, отъ къмъ Вишенския пътъ, едно отдѣление отъ около 100 души предпазливо влѣзна въ селото. По улицата, то стигна до чешмата при Буюковата кѣща и, следъ като се увѣри, че нѣма никаква опасностъ, върна се назадъ

при отряда. Не мина много време и нѣколко групи отъ по десетина души се втурнаха низъ селото и заудряха по масивнитѣ кѣщни врати. Следъ счупването на вратитѣ, навлизаха въ кѣщитѣ, отъ кждето изнасяха покѣщнината, която струваше нѣщо и следъ това подпалваха самата кѣща. Башибозука прибираше покѣщнината. Това се повтаряше съ всѣка кѣща. Отдѣлнитѣ пушци и пламъци се съединяваха и образуваха единъ общъ тъмночервенъ стълбъ, който се отправикъмъ небеснитѣ висини. Въ сѣщото време надъ с. Вишини се показаха гѣсти черни облаци, които поради тихото време, се отправяха къмъ небето.

Разрушението на с. Българско Блаца не трая много, тъй като рушителитѣ бѣха твърде много.

До тукъ не стана нѣщо необикновено. Хората бѣха навикнали на пожарищата. Тѣ го очакваха съ спокойствие, казвайки, когато заиграе мечката въ комшията, непременно ще дойде и въ твоя дворъ.

Когато се извърши страшната церемония съ изгарянето на селото, войската се отправи по склоноветѣ на Вичъ. Тя обхвана лесоветѣ, и то тамъ, кждето бѣха на бивакъ семействата, които, виждайки грозящата ги опасностъ, хукнаха да търсятъ спасение тамъ, кждето можеха го намѣри.

Всички мже попаднали предъ очитѣ на аскера биваха убити, а голѣма частъ отъ женитѣ изпитаха ужаса на това, на което бѣха способни дивацитѣ отъ албанскитѣ и анадолски планини.

Наблюдавайки това що ставаше въ и около Българско Блаца, ние незабелѣзахме пристигането на втората колона въ село Черешница. Гърмежитѣ ни обърнаха вниманието и ние видѣхме, че останалитѣ не доизгорѣли кѣщи отъ първото нападение бѣха подпалени наново. Бѣше стрелба по намиращитѣ се въ селото хора, които бѣха изненадани и не знаяха коя посока да зематъ. Мнозина отъ тѣхъ изпадаха, пронизани отъ турскитѣ куршуми, преди да разбератъ що става около тѣхъ.

Нашата група се увеличи. Станахме 4 души. Къмъ насъ се присъединиха: Киряко Зурловъ и Василь Поповъ отъ Черешница.

По непредвидливостъ, ние бѣхме открити отъ

Новата копринена фабрика въ Гуменляк.

нѣколко възстаници. Той отиваше въ манастира Св. Врачъ, кждето се бѣха настанили семействата отъ изгорелитѣ села, за да накажатъ нѣкои селяни отъ Загорчени, които проявявали недоволство отъ създалото се положение. Всичкитѣ старания, да го отклонимъ отъ това му намерение, останаха напразни. Той замина за манастира, за да извърши една работа, която можеше да принесе много пакости.

На разсъмване, караулитѣ, които бѣха поставени надъ лозята, за да наблюдаватъ пътя отъ къмъ Костуръ, пристигнаха и съобщиха, че костурския аскеръ, на 3 колони, настѣпвалъ къмъ Вишани, Българско Блаца и Черешница.

Това известие ни развали доброто настроение. Въмѣсто почивка и успокоение, донанбата ни донесе нови тревоги — нови жертви.

За отпоръ не можеше и дума да става. Четата на Ив Поповъ беше много далечъ и не можеше да пристигне навреме, а въоръжени селяни почти нѣмаше.

Останалитѣ да ношуватъ въ селото селяни и селянки, като научиха за пристигналия аскеръ, отправиха се къмъ бивацитѣ въ околноститѣ на селото.

Съ Кузо Поповъ се раздѣлихме още въ селото. Той възседна хубавия свой конь и се отправи по направление на четитѣ. Ний съ учителя отъ сѣщото село — Василь Константиновъ, дочакаха опразва-

аскера въ черешничкия „церъ“ и, съпровождани отъ много турски куршуми, съ мъка стигнахме с. Прекопана и се заслонихме въ корията на с. Срѣбърно, кждето останахме 2 дни въ най-близко съседство аскера отъ планината Върбица и съ онзи дошелъ отъ къмъ с. Невска. Тукъ къмъ групата се присъединиха Атанасъ Зурловъ и Аргиръ Роговъ, и двамата отъ село Черешница.

Глада не ни позволи да останемъ по-дълго тукъ. На другия день вечеръта решихме да излѣзнемъ отъ това обсадно положение.

Не запознати добре съ мѣстността, надъ село Прекопане, въ тъмнината, попаднахме на едно отдѣление войска, което се готвеше за вечера. Много огньове, около които бѣха насѣдали войници, печеха на рѣженъ овци. Приятната миризма отъ печено месо и планинския чистъ въздухъ подеиствува ужасно мжчително върху нашитъ гладни стомаси. Следъ като се лутахме цѣла ношъ низъ Еловската планина, на другия день останахме да ношуваме тамъ, и едвамъ вечеръта можахме да се върнемъ въ Костурско презъ Вичъ, кждето въ землището на село Бѣлг. Блаца, на сжщото мѣсто, кждето селянитъ

бѣха си уредили едно отъ скривалищата. То бѣше подъ Никовата чешма, надъ Лжнго. На другия день дълго чакахме да се мерне човѣкъ около Блаца. Нищо живо не се виждаше. Предположихме, че войската е унищожила преди два дена всичко живо.

Къмъ обѣдъ, една бабичка напусна селото и празъ Лжнго, се отправи къмъ насъ, за да търси нѣщо изгубено. Използувахме случая и я посрещнахме. Отъ нея разбрахме за извършеното отъ турцитъ и въ Бѣлг. Блаца и въ с. Черешница.

Слѣзнахме въ селото. Хубавото, кокетното — Кючукъ Стамболъ — както си го наричавме с. Бѣлгарско Блаца бѣше обѣрнато въ пепелище. Великолепнитъ кѣщи като оная на Бутковитъ, Голичевитъ и др. бѣха опожарени. Обгоренитъ високи зидове показва тѣхното мѣсто.

Следъ този страшенъ походъ турцитъ се прибраха въ града и почнаха тукъ-тамъ да поставятъ гарнизони, което предсказваше началото на края на тая велика, но и страшна трагедия, която се нарича *илинденска епопея*.

А. Дамяновъ

Градъ Крушово и борбитъ му за свобода

[Продължение отъ книга 10 (60)]

2. Отреда на Алябака да влѣзне въ града и да завземе казармата. Въ тоя отрядъ влизаха гражданитъ: Ташко попъ Христовъ, като секретаръ, братята Коле, Георги и Алексо Ивановски, Такю Костовъ, Ашлака, Вангю Гѣорчевъ Бѣличъ, Мате Сѣчковъ, Мате Лязевъ, Ванчу Котевъ Бѣлвучето, Методи Стойчевъ, Георги Котевъ Дьорткѣоше и други и милицията отъ с. *Пуста Рѣка*, въ числото на която влизаха братята Наке, Йосифъ и Тирчо Цвѣтанови, Секула Силянввъ, Дафиле Димовъ, Коле Цвѣтановъ, братята Дуко и Тасе Найдови, Лозе Мицевъ, Ристе Кузмановъ, Насте Велевъ, Мицко Павлевъ, Димо Спасовъ, Богоя Павлевъ, Йоанъ Стойковъ, Никодимъ Марковъ, Миладинъ Велевъ, Костадинъ Димитриевъ, Стойко Велевъ, Ристе Георгиевъ, Иванъ Петревъ, Сърбинъ Цвѣтановъ, Василе Стояновъ, Бимбиле Божиновъ, Милошъ Найдовъ, Томче Ристевъ, Богоя Кузмановъ (мюлязимотъ), Андрея Велевъ, Богоя Илиевъ (чикулецотъ) и други; милицията отъ с. *Горно Дивяци*, въ числото на която влизаха Ристе Гиновъ, Божинъ Мудуротъ, Костадинъ Стойковъ Гушинъ, Костадинъ Маканикъ, братя Лазаръ и Никола Ангелови, Богоя Георевъ, Илия Божиновъ, Илия Гиновъ, Стойко Пувте, Георгия Груйовъ, Богоя Секулевъ, Павле Секулевъ глухия и много други, на които имената се не помнятъ; милицията отъ с. *Арилево*, въ числото на която влизаха братята Насте и Георги Стоянови, Мицко Георгиевъ, Софе Димовъ, Стоянъ Кръстевски и други и частъ отъ милицията на с. *Света*, начело съ стария четникъ Георги Ралевъ Скършения.

3. Отредътъ на *Питу Гулевъ* да охранява града отъ къмъ Острилечския проходъ и пѣтя презъ Бирино и Тръстеникъ. Сжщиятъ служеше и за резервъ, който слѣдваше да се употрѣби, въ случай че сраженията при казармата и хюкюмама се развиеха евентуално неблагоприятно за възтаницитъ. Въ тоя отрядъ влизаха лражданитъ Косту Божиновъ като секретаръ, и неговъ помощникъ Ставре К. Адревски, Георги Димовъ, като знаменосецъ, Ванчу Томовъ (Оана), Санду Андоновъ и други на които имената не се помнятъ и милицията отъ следнитъ села:

Бѣла Църква Стефанъ Талевъ, Атанасъ Георевъ, Йоанче Милошевъ, Петко Доневъ, Ангелъ Недановъ Танушевъ, Недѣлко Колевъ, Атанасъ Николовъ, Ри-

Крушовска кѣща.

сте Стояновъ, Митре Йосифовъ, Трайче Велковъ Танушевъ, Станко Велевъ, Ристе Павлевъ, Спиро Милевъ, Богоя Георевъ, Саботко Петревъ, Толе Говчевъ, Стоянъ Янкуловъ, Нове Стефановъ, Соколе Ивановъ, Божинъ Гюевъ, учителя Блаже Милевъ, Тодоръ Стояновъ, Ристе Стояновъ, Ангеле Момировъ, Ве-

ле Ангеловъ, Тодоръ Стойчевъ, Кочо Нешковъ, Веле Янкуловъ, Кузманъ Ристевъ, Диме Ристевъ, Михаилъ Петревъ, Илия Талевъ, Георги Трайчевъ, Стефанъ Йовевъ, Петко Велевъ, Велко Ристевъ, Николе Нешковъ, Божинъ Йовевъ, Велко Трайчевъ, Атанасъ Петковъ, Петре Велевъ, Йосифъ Димовъ, Павле Петревъ, Никола Ристевъ, Тале Петковъ, Йоанче Ристевъ, Павле Петревъ Райчинъ, Богданъ и Секула Кукески и други; отъ с. *Вогяни*: Ангелъ Наумчевъ, Богоя Ермановски, Павле Георевъ, Божинъ Мицевъ, Василъ Петковъ, Кочо Атанасовъ, Кръсте Спасевъ, Кръсте Илиевъ, Недѣлко Нешковъ, Стойче

Изгледъ отъ гр. Крушово.

Чалески, Василъ Нешковъ, Недѣлко Йовевъ, Николе Нешковъ и други; отъ с. *Обършани*: Нове Янкулевъ Смугре, Йоанче Димчевски, Павле Пасковски, Диме Кулевъ Смугре, Диме Ченовски, Неданъ Николовъ, Петре Дърлески, Ристе Шарковски, Петре Тютунъ, Даме Евтинджийоски, Богданъ Дамчевски, Николе Гола-вода и други; отъ с. *Пашино Рувци*: Николе Геровски, Йосифъ Шлаkesки, Тале Кадински, Илия Ристевъ Ягурина, Георге Кочовъ, Петко Кочовъ Тале Цифкаръ, Мирче Марковски, Ристе Шутески, Тале Кръстевъ и други; отъ с. *Бирино*: Блаже Кръстевъ, Коле Биринчето, Спасе Тоелски, Тале Пероски и други. Въ сѣщия отредъ участваха милицитѣ и на селата *Кривогащани* 120 души съ Миланъ Гюрлука, частъ отъ милицията на с. *Света*, въ числото на която влизаха Ангеле Тасевъ, Николе Трайковъ Нункото, Марко Ристевъ Лосифоски, Велко Толевъ, Йове Толевъ, Диме Костевски, Кузманъ Ангеловъ Димовски, Петре Спасевъ Георгиевски, Ристе Тренчевски, Филипъ Лозановска, Цвѣтанъ Цвѣтковски, Петко Цвѣтковъ, Стоянъ Димовски, Цвѣтанъ Анг. Зугравски и Ангеле Ристевъ Шишковски; отъ с. *Журче*, въ числото на която влизаха: селския войвода Здраве Кузмановъ Чолаки, Велко Цвѣтановъ (раненъ още въ първия

денъ на възстанието, а въ послѣдствие при навли зането на турцитѣ, е билъ закланъ отъ послѣднитѣ заедно съ майка му), ионче Митревъ, Панае Талевъ, Нове Йошевъ, Стеванъ Нейдовъ, Миайле Найдовъ, Георговъ, селския водачъ Илия Чачоръ, Стефанъ Мангела, Йоанъ Колевъ и др. и на селата *Иванъевци*, *Сръбци*, *Беранци*, *Лознени*, *Новоселани*, *Свето Тодоре*, *Подина*, *Острилци*. Отъ послѣдното село се знаятъ имената само на убититѣ, за които споменаваме другаде.

4. Отредѣтъ на *Марко Христовъ* (Мирче) да охранява града отъ сѣверо-източната страна, като се разположи на лагеръ въ мѣстността „*Луна*“, „*Спилигъ*“ и „*Кале*“. Помни се, че въ тоя отредѣ влизаха крушовчанитѣ Велко Пецановъ и, като секретаръ Джоджа Павле Пантовъ, който въ послѣдствие премина въ отреда на Алябака. Въ тоя отредѣ влизаха милицитѣ отъ с. с. Еиднаковия. Вардино Бараково, Гранце и Бучинъ. Кой бѣха милиционеритѣ не се помни. Знаятъ се имената само на трима милиционери отъ с. Едносановци: Нешко Спасовски, Петре Тръпчевъ и Коте Атанасовъ Котевски. Ангелъ Танушевъ отъ с. Бѣла Църква си спомня само за имената на следнитѣ бучинци: Димшо Гарески, Диме Димшовъ, Стойче Анчески, Даме Анчески, Спирко Попоски, Веле Николовъ, Йорданъ Николовъ, Толе Хаджиоски, Недѣлко Шпиротъ, Диме Дамяноски, Никола Пърдевъ, Стоянъ Богойоски и Цвѣтанъ (Целе) Георгиевъ.

5. Отредѣтъ на *Ташку Каревъ* да охранява прохода „*Койвъ тръгъ*“.

6. Отредѣтъ на *Ристе Тасевъ* да охранява прохода при „*Павлева чешма*“. Кой милиционери участваха въ тия отряди не се помни. Знае се само, че въ Ташковия отредѣ влизаха милицитѣ на селата *Растоица* и *Ракитница*.

7. Отредѣтъ на *Коста Христовъ* да охранява прохода на „*Муратова чешма*“ при „*Голи ридъ*“. Знае се, че въ неговия отредѣ участвуваше милицията отъ с. *Селце* (30 души), но кои други милиции участвували, не се знае. Помни се, че отъ гражданитѣ въ тоя отредѣ влизаше Насте Стояновъ, братъ на хероя Стояновъ при прохода „*Слива*“, а отъ селчанитѣ запомнени сѣ следнитѣ милиционери: Петко Толевъ, Стойче Божковъ Лѣтникотъ, Трайче Корунъ, Никола Павлевъ Стеблевски, Аризанко Божковъ Трайчевски, учителя Павле Найдовъ, Атанаско Риотевъ Барески, Боге Николовъ Зенговански, Веле Петковъ Ивановски, Ристе Илиевъ, Стефанъ Талевъ Веляновски, братята Мице и Злате Прусовски, Кръсто Трайковъ Соколевски.

8. Отредѣтъ на *Гюрчина* да охранява пътя на „*Дени-каменъ*“, между прохода „*Слива*“ и върха „*Бушева чешма*“ (1791 м. надъ мор. равнище), който свързва града съ Кичево съ турското село Дръново и съ помашкото село Пласница. Въ отреда участваха милицитѣ отъ селата Долно Дивяци, Сланско и Кошино. Още кои други села участваха въ отреда не се знае. Споредъ ръководителя на Сланчкия селски комитетъ Мишко Фидановъ, съ Гюрчина сѣ участвували 34 души сланщани и 12 души кошинци. Измежду сланщанитѣ по-видни участници въ възстанието сѣ: Мишко Фидановъ, Симеонъ Мицевъ, Илия Тодоровъ, Димитрия Кочовъ, Димитрия Толевъ, Никола Димевъ, Иванъ Смилевъ, Лазаръ Божковъ, Георги Апостоловъ, Цвѣтанъ Велевъ Метро, Миланъ Стефановъ, Диме и Никола Влечкови, Георги Апостоловъ, Китанъ Котевъ, Дамянъ Здравевъ и Секула Здравевъ. Отървали се отъ турски

куршумъ. последнитѣ двама бидоха подло убити отъ сръбския войвода Михаилъ Йосифовичъ отъ с. Бродъ презъ 1909 год., разбира се, по заповѣдъ на сръбския Битолски Консулъ, подъ чието ведомство се намираше сръбската чета, която бѣше организирана и изпратена отъ Бѣлградъ въ услуга на сръбската пропаганда. Между кошницитѣ бѣха братята Лованъ Долгачотъ, Георге, Войне и Змейко. Първиятъ бѣше доставчикъ на оржжне на нашата организация и понеже не можеше да се отчете съ една голѣма сума, която бѣше злоупотрѣбилъ, за да се отърве отъ отговорностъ, се отмѣтна съ Георгета и Войнета и премина въ лагера на сръбскитѣ правителствени чети, които въ сѣюзъ съ турската властъ, употребяваха усилия за разгромяването на организацията ни. Змейко, обаче, остана до края вѣренъ и преданъ работникъ на македонското освободително дѣло. Отъ с. Долно Дивяци участвуваха съ Гюрчина следнитѣ милиционери: Мице Спировъ, Найдо Здравевъ, Блаже Тасевъ, Несторъ Ристевъ, Петре Иояновъ, Груйо Веляновъ, Стефанъ Трайковъ Калески, Ристе Трайковъ Велевски, Томче Костадиновъ, Ставре Димитровъ, Силианъ Мицковъ, Тренче Соколовъ, Иоанъ Велевъ и др.

Въ навечерието на възстанието

На 18 юлий 1903 год., войводата Никола Каревъ, придруженъ отъ подвойводата Коста Попето, десетника Ташку Кукевъ и др. слѣзна въ полето и разпреди всички въоржжени сили отъ полскитѣ села да се подготвятъ и заедно съ оржжието си да се прибератъ въ с. Свето Митрани. Презъ нощта стотици въоржжени селяни накачиха планината и се отзоваха въ Биринската кория, кждето се извърши тѣхното разпредѣление по отреди. Отъ другитѣ села на района милицитѣ се събраха въ Пусторѣчкия и Зашлечки Осой, кждето сжщо така бидоха разпредѣлени по отреди. Най-тържественно е станало събирането и излизането на въоржженитѣ сили, спадащи въ отряда на войводата Иванъ Наумовъ Алябака. Въ момента когато се изготвявалъ списъка на участницитѣ селяни, куриеръ съобщилъ, че идва войска. Пламнали отъ радостъ, че е настѣпилъ момента да се обяви възстанието и че на Пусторѣчани ще се падне високата честъ като виновници на туй възстание, разпредѣлятъ се бойцитѣ на три

Предене вълна.

групи въ селото Пустарѣка, завземають позиции и съ трепетно сърдце очакватъ войската да ѝ откриятъ огънь. За тѣхна изненада, тя отминала селото и поела пътя за прохода „Крушка“. Изпратени отъ

женитѣ, старцитѣ и децата съ цвѣтя, пѣсни и пожелания, пусторѣчани, пѣйки „Живѣ е той, живѣ е“, влизатъ въ с. Горно Дивяци, посрещнати съ гърмогласно „ура“ отъ своитѣ другари и цѣлото население

Приготвяване зимно гориво — лепене на лепешки

ние, което сжщо така съ пѣсни и букети изпроводи цѣлия отредъ и му пожела успѣхъ въ светото дѣло. И ако се пролѣха въ дветѣ села много сълзи, тѣ бѣха сълзи не на скърбъ, страхъ и отчаяние, а свещени сълзи на родители, братя и сестри, олицетворяващи безмѣрната радостъ за утрешната свобода, която тѣ предвкусваха.

Едно внимателно и зорко око щѣше да забелѣжи, че тѣкмо на Илинденъ, голѣмъ празникъ за християнското население въ тоя край, движението въ града и селата бѣше сѣвсемъ слабо, както никога въ празнични дни. Турцитѣ, обаче, не можаха да усѣтятъ, че селищата сж опразнени отъ голѣма частъ отъ мжжкото имъ население.

Въ града бѣха останали да се разпореждатъ само двама членове ржководители на комитета — Григоръ Д. Божиновъ и Тодоръ Павловъ. По тѣхно нареждане *интелектуалната група* биде разпредѣлена по разни части изъ вѣнъ града, за да следи всѣко движение въ и вѣнъ отъ последния. Кѣсно презъ нощта групата извести ржководителитѣ, които, за всѣка евентуалностъ, бѣха се установили на квартира въ кжщата на Гьоре Макревъ, намираща се край града въ мѣстността „Рамнице“ че всички, намиращи се извѣнъ града жители сж се прибрали и че по лаенето на кучетата свидетелствувало, какво и девриетата сж на пжтъ къмъ хюкюмата и казармата. Наредено биде една частъ отъ групата, а именно Миту Тръпчевъ и Ставре Трайковъ, заедно съ Тимпо Кондарковъ и Косту Лапевъ да земе съ себе си тенекитѣ съ газъ и спиртъ и една връзка памукъ — нужни за подпалване на сгради — и да замине за мѣстността „Куличе“, кжлето ще се срещне съ отредитѣ на войводитѣ Андрея и Алябака. Каза ѝ се паролата „коса-вила“, и за да бже по-внимателна, събщи ѝ се радостната вѣстъ, че тая нощъ се обявява възстанието въ цѣла Македония и че Крушево ще бже превзето. Предъ цѣлата група биде прочетена и прокламацията на Главния Щабъ за обявяването на възстанието. На братята Коле и Алексо Ивановски ржководителитѣ бѣха поржчали по-време на вечернята да влѣзнатъ въ гръцката черква и да се укриятъ въ нея, та като влѣзе отряда на Андрея въ града, респективно въ пазаря, да отворятъ черковнитѣ врати, за да се взематъ позиции въ черквата и, щомъ се

открие огън срещу хюкюмата, да забият черковнит камбани. Задачата си тй изпълниха успѣшно. На останалата частъ отъ групата се поржча веднага да извести прислугата отъ българската и влашката

Ржчна мелница.

черкви моментално да отговорятъ съ камбаненъ звънъ на тоя на грцката черква.

„На Куличе“ двата отреди се срѣщнаха и следъ като официално се съобщи на всички, че ще влѣзне въ града, за да се обяви възстание и да се завзематъ турскитъ учреждения и следъ като се дадоха упжтвания съобразно съ повеленията на възстаническия уставъ, всички отъ радостъ се взаимно прегърнаха и разцѣлуваха, наредиха се въ редици и потеглиха. Първъ потегли отредътъ на Иванъ Алябака, понеже пжтя му до казармата бѣше по-дълъгъ отъ тоя на Андрея до хюкюмата.

Възстанието

Полунощъ. Бѣше време, когато девриетата се прибираха за спане въ хюкюмата и казармата. Градътъ спѣше въ дълбокъ сънъ. Само у Бавтировци, които имаха сватба, цигуларитъ свирѣха и евадбаритъ играеха обичайното съ невѣстата и зета хоро, когато възстаницитъ навлизаха край града и минаваха край кжщата. Телеграфнитъ стълбове грозно бучеха — отреденитъ сѣкираши отрѣзваха телеграфнитъ стълбове извънъ града и прибираха жицитъ, свързващи Крушовската станция съ станциитъ Битоля и Кичево.

Завземането на хюкюмата (правителствения домъ).

Отредътъ на Андрея слѣзна незабелѣзано отъ никого и приближи хюкюмата. Въ момента, когато давалъ нареждане коя група кое мѣсто да заеме и десетаря Вангю Топузъ потеглилъ съ хората си за опредѣлената му позиция, забелѣзва жандари да се миятъ на черковната чешма. Забелѣзали сж го и тѣ и хукнали да бѣгатъ, викайки: „Али чаушъ, московъ гелди!“ (руситъ дойдоха). Вангю откри огънъ по тѣхъ. На бърза ржка Андрея разпредѣли мѣстата и десетаритъ съ своитъ хора завзеха позиции, споредъ както следва: Коста Попето въ уличката при Нешковци, Ташку Кукевъ при Хаджи Мойсовци, Миха Александровъ и Миле попъ Кръстевъ при Гинальовци, Петра Паре и Лакю Конче при Нако, а войводата и Вангю Топузъ въ черквата.

Съ обсаждането на хюкюмата се откри огънъ и сражението започна съ пѣсни и ура. Камбанитъ отъ всички черкви, включително и тая отъ неосветената св. св. Петъръ и Павелъ, забиха тържествено.

Събудениятъ градъ инстинктивно разбра, че е обявено възстание и отговори на гърмежитъ съ възторжено „ура“. Съ подобно „ура“ му отвърнаха и всички намиращи се около града отреди.

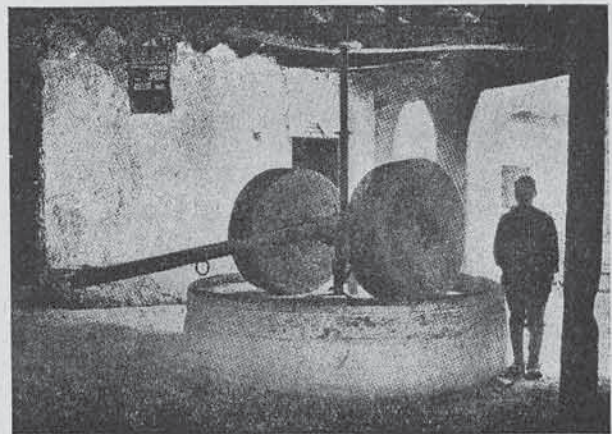
Жандармерията въ хюкюмата се държеше здраво. Възстаницитъ бомбардираха зданието отъ нѣколко мѣста, но стражата не се предаваше. Най-после успѣхме да го подпалимъ отъ къмъ входната врата и прозорцитъ на първия етажъ. Не можейки да останатъ вжтре, кждето рискуваха да изгорятъ живи, нѣкои жандарми се опитаха да избѣгатъ, но бидоха убити на вратата при опита имъ да излѣзатъ отъ горящото здание; други се сгромолясаха на улицата, рипайки изъ прозорцитъ на втория етажъ, а трети пѣкъ рипнаха изъ прозорцитъ на първия етажъ изъ къмъ западната страна и, стрѣляйки, извиха презъ улицитъ и се укриха въ близката надъ града кория. Въ бѣвството си раниха момата Ленка Пецанова и възстаника Петре Тръпчевъ отъ с. Единоковци. Предъ хюкюмата падна убитъ възстаника Стефанъ Мангела отъ с. Журче и то въ момента, когато отишълъ да дръпне пушката изъ ржцетъ на убития отъ него стражаръ. Последниятъ, макаръ въ агония, намѣрилъ сили да гръмне и убие убиеца си.

Беледието (общинското управление) се предаде безъ съпротива. Секретарътъ му се бѣше скрилъ и го откриха въ единъ отъ шкафоветъ на архивата, и, преди той да стрѣля за самозашита, Алексъ Ивановъ му тегли куршума и падна мъртавъ. Всички книжа на беледието, по желанието на гражданитъ, бидоха изгорени срѣдъ пазаря.

Телеграфопошенската станция биде обсадена отъ групитъ на Тоду Боряръ, Йоанъ попъ Димитриевъ и Лакю Конче. Персонала на станцията, изплашенъ отъ неочакваното събитие и виждайки голѣма сила срещу себе си, намѣри за благоразумно да се предаде безъ съпротива.

Сложиха оржжие безъ да гръмнатъ, само следъ като се увѣриха, че положението имъ е безискодно, полицейския приставъ и комисаръ-полицая, които квартируваха въ кжщата на Косту Стояновъ Елена.

Таксилдаритъ (държавни бирници), обаче, оказаха съпротива и не пожелаха да се предадатъ. Кжщата, въ която квартируваха, биде подпалена и изгоре. При запалването ѝ биде убитъ възстаника крушовчанецъ Питу Гьонда, а раненъ — десетарътъ

Мелница за добиване шарланъ олио.

Лакю Горцу. Труповетъ на таксилдаритъ, вмѣсто да намѣримъ въ пепелищата на опожарената кжща, намѣрихме ги въ кладенеца на сжщата, въ който бѣха се укрили и се удушили.

Преди да пристъпим към описание на сражението по завземането на казармата, нека видим какво правеха гражданите през този ден.

Казахме по-горе, че гражданите, като чува гърмежите, камбанния звън и възстанишкото „ура“, досътиха се, че е обявено въстание и с радост във гръди мъже, жени и деца, дори и без да се страхуват, че може някой куршум да ги засегне, разтичаха се да видят и пригърнат възстаниците, да ги цъфунат брастките и да им окажат възможно съдействие. Мнозина граждани, не членове на организацията, измъкнаха скрито свое оръжие и се поставиха на разположение на Андрея. До вечерта от тях доброволци се образува отряда на Тодор Христов, в който отредъ влязнаха, като началстващи следните граждани: подвойвода Георги Стоянов и десетари Глигор М. Кръстев, Кицу Далавир, Лакю Горцу, Петра Парей селския войвода Диме Смугрев с хората си от с. Обършани. Във отряда участваха и гражданите Кирю и Миту Ангелеви, Санду Докуз, Бода Нане, Косту Мавро, Косту Щерев, Куфич, Георги Баняр, Косту Лапев, Косту Бойчин, Тодор Мазар, Томчу Топуз, Горчу Джавку, Трайче Нешков, Мате Божков, Халчу Т. Мосифов, Хали Николов, Звъздински, Горчу Качамака, Нашку Топуз и др. сги на които имената не се помнят. Със съдействието на доброволците и сътова на техни близки жени и съседки бидоха заловени всички пръснати из града турски чиновници и семейства им. Заловените живи турски чиновници и служащи бидоха изпратени при щаба на Началството на „Гуменя“, а жените и децата бидоха събрани във големата къща на Косту от Елена Стоянов при семейства на полицейските комисар и пристав и пред която биде поставен часов. Наредено биде на тия семейства редовно да се тръбва и се тръбваше [всичко необходимо за тяхната издръжка.

Слънцето огръя ликуващия град. Гражданите и гражданките се цълуваха и поздравляваха с „Христос Възкресе“ и с „Честита свобода“. През цълия ден фурните печеха само баници, които гражданките мъсеха, за да гошават братята си възстаници и освободители. Във черквата през този ден, а и през останалите дни на Крушовската република се извършваше великденска литургия.

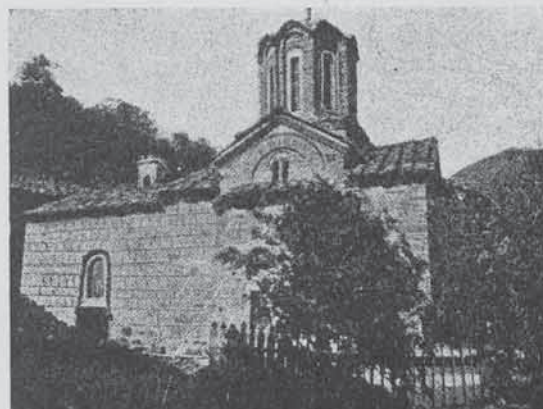

Киридзини с биволски кола.

Нанадението на казармата.

Отредът на Иван Наумов Алябака наближи мястото, откъдето тръбваше да разпредели хората си за обграждане на казармата. Срещата на Вангю Топуз на пазара с жандарите и открития по тях

огън попръчиха на Алябака да вземе напълно всички предохранителни мерки. Така, например, отделиението на Такю Костов Ашлака не успя да вземе газияната (общинско хранилище на тенекии с

Монастира „Св. Архангел“ в скопско.

газ — търговска стока, която беше на отсрещния брег на реката и можеше да служи за най-удобно прикритие на нападателите и същевременно най-опасна позиция срещу казармата. Часовоят щом чу гърмежа при хюкюмата, повън в казармата, въ която веднага отпущнаха ламбите и изсвири тръбата за тревога. Алябакът, за да не даде възможност на войската да се опомни, да излезе извън казармата и да се пръсне из града да стреля и убива когото срещне и види, заповяда да се отпратят веднага залпове във вратата и прозорците на казармата и да се поддържа огън, докато групите заемат възможните най-близки позиции около последната. На бърза ръка Алябакът разпредели въоръжените си сили по следния начин: Такю Ашлакот с прицел газияната; Георги Ивановски в брашнената фабрика на Джамо Калистир; Вангю Бълич, Ванчу Бълувче, Коле Арнаутчето и Йордан Шиякот (от Прилп) у Оджаклиовци, където беше и войводата; Стефан Борозана и Георги Рале Скършения откъм „Струнга“, над пътя за казармата, въ които къщи беше и една група секретаря Ташко поп Христов. Гарнизонът броеше само 60 души под командата на мулязим-евел Али ефенди. Другата половина от гарнизона на 19 юлий с своя офицер беше напуснала Крушово и беше тръгнала с таксилдара „Къоравия“ да обикаля селата, за да събира данъци. Борбата с обсадените войници трая до 4 часа след пладне. За да се приближат до казармата, възстаниците пробиваха стените на съседните къщи. Отначало, за да я запалят, биде доведена общинската пожарна помпа, която напълниха с газ, но въпреки че на няколко пъти казармата бѣ подпалена, войската сполучаваше да я изгаси, защото разполагаше с кладенчова вода, която с помпа използваше. Благодарение идването на Питу Гулев, намъри се начин за нейното подпалване. Питу препоръча да се напълнят стомни и шишета с спирт, да се затикнат въ тях натопени въ спирт памуци и подпалени да се хвърлят върху покрива и въ прозорците на казармата. Изумителна беше готовността на гражданите дюканджии, които се надвреваха да донасят гратис тенекии с газ и спирт. Казармата пламна и войниците се прибраха въ зимника, където се помъщаваше обора на катърите

имъ. По туй време войниците бѣха скроили планъ да избѣгатъ, като бѣха пробили две дупки отъ къмъ южната страни на казармата, намираща се надъ шосето до рѣката. И, за да заблудятъ противника си, тѣ пуснаха изъ главния входъ катъритѣ, но отъ срѣщнитѣ кѣжи на брѣга гражданки почнаха да викатъ изъ прозорцитѣ, че войниците бѣгатъ по дола. Възстаницитѣ моментално наскачаха изъ позициитѣ си и откриха честа стрѣлба. Отъ къмъ „Спилилтѣ“ и „Кале“ ги пресрѣщна отряда на Марко Христовъ и имъ откри ефикасенъ огънь. Стрѣляйки ги отстъпвайки по рѣката на доле и давайки скѣпи жертви, войската можа най-после да стигне до турското село Алданци. Отъ 60 души въ селото се прибраха само

и съ туй попрѣчиха на войскитѣ да се споразумѣятъ. Въ това сражение биде раненъ възстаника Велко Пецановъ отъ града.

21. юлий бѣше понеделникъ, пазаренъ день за Крушово. Знаеше се, че пазарджии турци отъ с. Дрѣново и помаци отъ с. Пласница, въоръжени както винаги, ще се обадятъ отъ къмъ „Дени-Камень“ и за туй за тамъ бѣше изпратенъ отряда на Гюрчина, който имаше жѣбъ на дрѣновчани, най-голѣмитѣ потисници на неговото родно село. И наистина, пазарджии не закѣснѣха да се появятъ на върха „Бушева чешма“ (1654 м. надъ морското равнище) и спокойно да приближаватъ мѣстността „Дени-Камень“. Тамъ Гюрчинъ изъ засада имъ откритъ силенъ огънь. Дали 20 души жертви, пазарджии се върнаха обратно. Само единъ пласничанецъ успѣ да се измъкне невредимъ изъ засадата и да вземе пътя за града, за да съобщи на властѣта за сражението съ комититѣ на „Дени-Камень“. Тичайки, като лудъ, той стигна въ града и шашардисанъ отъ пушечнитѣ стрѣлби по него, не можеше да разбере, че и градътъ е въ рѣцетѣ на комити, но тъкмо срѣдъ пазаря, като видѣ въ пламъци хюкюмата, спрѣ се и извика: „изгубени сме“. Единъ куршумъ го повали мъртавъ.

Нападение се опитаха да направятъ и норовскитѣ турци отъ къмъ мѣстността „Липа“, но и тѣ бидоха повърнати обратно.

Преди още да бѣде подпалена казармата, биде извиканъ отряда на Питу Гулевъ да вземе участие въ борбата съ целъ да се покрѣстятъ въ огъня и борцитѣ отъ полето, които наброяваха около 350 души. Питу се зададе отъ къмъ „Мала Кория“. Яхналъ сивъ жребецъ и облеченъ въ сѣрмени турски дрехи, като нѣкой източенъ принцъ, вървѣше на чело на отряда войводата, а следъ него — знаменосецътъ Георги Димевъ съ развето знаме. Отредътъ, който бѣше отишълъ да обезоръжи турското село Света, донесе въ града за нуждитѣ си цѣлъ керванъ масло, сирене, брашно, вѣлна и др. като военна плячка отъ избѣгалитѣ и оставили празни своитѣ домове турци. Като мина презъ града, възторжено акламиранъ отъ всѣкъде, отредътъ се спре на „Гуменя“ и цѣлото гражданство се стече тамъ на поклонение — всички цѣлунаха знамето съ благоговение и съ трепетно сърдце минаха подъ него. Знамето е отъ червенъ коприненъ платъ, обшитъ съ жѣлта сѣрма. На срѣдата съ златиста коприна сѣ извезани две рѣкуващи се рѣце надъ палмовѣ вѣнецѣ, а надъ рѣцетѣ — запалена факла. Около всичко това има надписи „Свобода или смъртъ — знаме на Крушовската чета“. Наоколо цѣлото знаме е обшитъ съ златисти сѣрмени ресни, а по крайщата му висятъ голѣми сѣрмени пискюли. На горния край на дрѣжката има мъртешка глава надъ кръстосани два кокала, а надъ главата искрѣше кръстъ — всичко това позлатено.

(Следва) Ник. Кировъ — Майски

На пазаръ въ гр. Щипъ,

17 души войници заедно съ офицера. Всички останали войници оставиха коститѣ си въ казармата и главно изъ рѣката. Въ тая борба паднаха убити следнитѣ възстаници: Корунъ Блажевъ отъ с. Светомитрани, Стефанъ Борозана отъ с. Журче, Илия Стойчевъ, Стефанъ Талевъ и Кузманъ Ристевъ отъ с. Бѣла Църква, Богоя Геровъ отъ с. Горно Дивяци и Георги Котевъ Дортъ-Кьоше отъ Крушово. На Никола Ангеловъ отъ с. Горно Дивяци биде откъсната рѣката. Ранени бидоха: Тирчу Цвѣтановъ и Никодимъ Марковъ отъ с. Пуста рѣка, Николѣ Нункото отъ с. Света и Танче Илковъ отъ Крушово. Отъ гражданитѣ биде убитъ стария общественикъ и конспираторъ, бѣща на Тирчо Каревъ, който загина въ Ракитница съ Велка, и на войводата Ташко Каревъ, дѣдо Ицо Каревъ, а ранена биде Ристана Кирова. По време когато сражението между възстаницитѣ и войската бѣше въ разгара си около 300 души войници, придружени отъ башибозуци отъ прилепскитѣ турски села, се появиха по шосето Прилеп — Крушово съ целъ да освободятъ отъ обсада Крушовския гарнизонъ. Отъ къмъ „Кале“ бидоха пресрѣщнати отъ възстанически куршуми и заставени да се върнатъ обратно. Обсадената войска усѣти, че идва помощъ за нея и съ трѣбата си взе да дава сигнали. Възстаницитѣ-обсадители съ своето мощно „ура“ заглушаваха гласа на трѣбата